

NEVRUZ GELENEĞİ VE KIRGIZLARDA NEVRUZ

Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA

Nevruz Farsça bileşik isimdir. *Nev*; yeni, *ruz*: gün demektir. Genel olarak bu söz kullanılmakla beraber, çeşitli boylar ve ülkeler nevruzu farklı sözler de karşılamaktadırlar.

Türkiye: Yılsırtı, Mart Dokuzu, Mart Bozumu, Nevruz-i Sultani, Sultan Nevruz, Gün Dönümü, Yeni Gün, Ölüler Bayramı,

Altay Türkleri: Cılgayak bayramı,

Azerbaycan: Novruz, Ergenekon Bayramı, Ölüler Bayramı,

Başkurt Türkleri: Ekin Bayramı,

Doğu Türkistan: Yeni Gün, Baş Bahar,

Gagavuzlar: İlk yaz,

Karaçay-Malkar Türkleri: Gollu, Gutan, Saban Toy, Tegri Toy,

Kazaklar: Nevruz Köce, Ulus Günü,

Kazan Türkleri ve Karapapaklar: Ergenekon Bayramı,

Kırım : Navrez

Kumuk Türkleri: Yazbaş,

Nogay Türkleri: Saban Toy,

Özbekistan Türkleri: Nevroz,

Türkmenler: Teze Yıl,

Uygur Türkleri: Yeni Gün.

Nevruz geleneği, farklı devirlerde asırlardır farklı coğrafyalarda çeşitli boy ve milletlerin yaşattıkları bir gelenektir. Toplumlar bu geleneği, kendilerine göre mitoloji yahut dini temele oturtmaya çalışmıştır. Dolayısıyla her toplumun kendisine ait birtakım pratikleri ortaya çıkmış ve kültürel yayılma yoluyla da diğer toplumlara geçmiştir. Başta Orta Asya olmak üzere nevruz kutlamalarının geçmişinin M.Ö. IV. yüzyıla kadar dayandığı söylenir.

Nevruzun kaynağı ile ilgili olarak farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlar içinde en fazla Türk, İran ve Yunan menşei olduğu üzerinde durulmuşsa da kesin bir hüküm ortaya konulamamıştır. Şunu söyleyebiliriz ki; menşei ne olursa olsun nevruz, çağlar boyu yeryüzünün muhtelif yerlerinde var olan kültürel bir olgudur.

Nevruz, bugün bütün Türk Dünyası'nda, Anadolu'da coşku ile kutlanmaktadır. Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan, Afganistan, Özbekistan, Azerbaycan, Doğu ve Batı Türkistan, Kırım, Yakutistan bunların başında gelir. Bunların yanı sıra asırlar boyu Kırım, Uygur Türkleri, Balkan, Makedonya ve Kosova Türkleri'nde de nevruz kutlanmaktadır.

Nevruz kutlama geleneğinin var olduğu coğrafyalardan birisi de Anadolu'dur. Yüzyıllar boyu Anadolu'nun muhtelif yörelerinde birbirinden kısmen farklı tarzlarda, ama daha ziyade müştereklik gösteren pratiklerle kutlanmıştır. Asırlar boyu uygulanan geleneğin XX. yüzyılın ilk çeyreğinde de bütün canlılığıyla yaşatıldığını bilmekteyiz. Sözgeşi; devrin gazetelerinden 21 Mart 1919'da Konya'da Ergenekon Bayramı'nın kutlandığı öğrenmekteyiz. Mustafa Kemal Atatürk, 21 Mart 1922'de Keçiören'de Ergenekon Bayramı ismiyle düzenlenen bir törene katılmıştır.

Türk kültüründe nevruz İslâmiyet öncesi, İslâmiyet sonrası ve günümüzde nevruz geleneği olmak üzere üç cepheli olarak kendisini gösterir.

Birincisinde, en belirgin vasıf olarak **ateş kültü** varlığı dikkatimizi çeker. Bir bakıma dünyayı canlandıran güneşin uzantısı olan ateş, pek çok medeniyette kötülükten arınmanın, aydınlığın, temizliğin ve bereketin sembolüdür. Tarım ve hayvancılığın ön planda olduğu bu devirde nevruz, üreme ve üretme için önemli sayılan gün olarak görülür. Nevruz günü Türkler için Ergenekon'dan çıkış günüdür. *Ergenmek* : tohumlamak, neslin devamını sağlama yeteneğine sahip olmak, *ergen*: bülüğ çağına ermiş genç, *ergenlik* : yetişme hali, *ergenen-kün (ergenengün)* : diriliş, çoğalış günü anlamlarına gelir.

İslâmiyet sonrası dönmede eskiye ait inanç ve pratiklerin bir kısmı bu döneme taşınmış ve yeni kültürle farklı anlamlar kazanmıştır. Anadolu ve diğer coğrafyalarda önceki pratik ve inançlar, çeşitli dini inanışlar ve menkabelerle, İslâmî kimliğe büründürülmüştür. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

*Kainat ve insan, güneşin koç burcuna girdiği nevruz gününde yaratılmıştır. Bu gün güneş her iki yarım küreye de eşit ışık ve ısı verir.

*Hz. Adem'in bu gün çamurdan yoğrulmuştur.

*Cennetten kovulan Adem ve Havva Arafat Dağında bu gün buluşmuşlardır.

*Nuh'un gemisi, nevrüz günü toprakla buluşmuştur.

*Hz. Yunus bağığın karnından nevrüzde çıkmıştır.

*Hz. Yusuf, bugün kuyuya atılmıştır.

*Hz. Musa, bugün Mısır'dan ayrılmış ve asasıyla Kızıldeniz'i bugün yarmıştır.

* Hz. Muhammed'in nevrüz günü peygamber olduğu söylenir.

*Hz. Ali'nin doğum günüdür.

*Hz. Ali, bu gün Hz. Fatma ile evlenmiştir.

.....

Bu temel bilgilerden sonra Kırgızistan'da nevrüz konusunu ele alabiliriz. Önce ana hatlarıyla Kırgızistan hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Kırgızistan, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş bir devlettir. Ülkede Anayasa uyarınca Başkanlık sistemi uygulanmaktadır. Ekim 1990'da parlamento tarafından Cumhurbaşkanı seçilen Askar Akaev, sonraki seneler (1991, 1994, 2000 ve 2003) tekrar başkan seçilmiştir. 2005'te de devletin başına Kurmanbek Bakıyev geçmiştir.

Kırgızistan, Orta Asya 'da yüzölçümü 198.500 km² olup İpek Yolu üzerinde yer alan bir ülkedir. Kırgızistan'ın kuzeyde Kazakistan , güneydoğu ve doğusunda Çin Halk Cumhuriyeti, batısında Özbekistan ve güneybatısında Tacikistan ile komşudur. Ülkenin % 93'ünü Tanrı ve Altay sıradağları kaplamaktadır. Ülkede 1582 nehir vardır. Bunlardan bir kısmından (Narin, Tar, Kurşab, Talas, Alay, Çuy ve Kızılsu) elektrik enerjisi elde edilmektedir. Bunun yanında yüzlerce ırmağın oluşturduğu 3000'e yakın da göl vardır. Bunlardan en meşhuru dünyaca meşhur Issık Göl'dür. Nüfusu 2002'deki sayıma göre 5.000000'dur. Ülkede 80'den fazla etnik grup yaşamaktadır. Bunlardan % 66'sı Kırgız, % 11'i Rus, % 14'ü Özbek olup diğerleri de Tatar, Kazak, Ahıskalı Türkler, Ukraynalı, Müslüman Çinli olan Dunganlar, Uygur, Türk, Koreli, Alman gibi etnik gruplar oluşturmaktadır.

Ülkenin başkenti Bişkek'tir. Ekonomisi Tacikistan'dan sonra en kötü durumda ikinci devlet olan Kırgızistan'ın halkının % 74'ü yoksulluk sınırları altında yaşamaktadır. Ülkede geçim genellikle tarım ve hayvancılıktan sağlanır. Devletin resmi dili Kırgızca ve Rusça'dır. Ülkede 1940 yılından beri Kiril alfabesi kullanılmaktadır. Nüfusun % 75'i Müslüman'dır. % 20 Ortodoks'dur. Ülkede biri devlet, dördü özel olmak üzere toplam 5 TV kanalı yayın yapmaktadır. Devlet radyosunun yanında çok sayıda özel radyo istasyonları da vardır. Yayınlar genellikle Kırgızca ve Rusça'dır. Bunun yanında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinin "Manas Radyosu" ile Radyo Almas Türkçe ve Kırgızca Yayın yapmaktadır. Türkiye'den "Süper FM" yayınlarını Kırgızistan'a ulaştırmaktadır. Günlük yayınlanan 3 gazete vardır. Ülkede 26 Siyasi parti bulunmaktadır. Bunlardan oy potansiyeli yüksek oluşuna göre önemli olanları; Demokratik Hareket Partisi, Ata-Meken Partisi, Komünist Parti, Benim Ülkem Partisi, Ar-Namıs Partisidir. Kırgızistan 1991 yılından bugüne kadar 178 ülke tarafından tanınmıştır. Kırgızlar dünyanın en eski milletlerinden biri olup Milattan önceye ait Çin kaynaklarında adlarından söz edilmektedir. Dünyanın en hacimli destanına sahip bir Türk boyudur. Bu destan Manas olup, 500 bin mısra hacminindedir. Manas, içinde tarih, coğrafya, etnografya, felsefe, dil, folklor, diplomasi, askerlik, müzik, halk eğitimi, hekimlik, veterinerlik gibi pek çok ilim dalını ihtiva ettiği için bir bakıma Kırgız ansiklopedisi niteliğindedir.

Ülkede halkın büyük bir coşku ile katıldığı önemli gün ve bayramlar da vardır. Türkiye'deki gibi Ramazan ve Kurban Bayramı kutlanmaktadır. Ancak bu bayramlar bir gündür. Resmi gün ve bayramlar ise şöyledir: Kırgızistan'da 8 Mart Kadın Bayramı, 21 Mart Nevruz Günü, 5 Mayıs Anayasa Bayramı, 31 Ağustos Bağımsızlık Günü top yekun kutlanan günlerin başında gelir.

Şunu açıklıkla söyleyebilirim ki, bunların içinde en coşkulu kutlanan bayram Nevruz'dur. Halk bunu "nooruz" olarak telaffuz eder. *Nooruz* "yeni gün" demektir. Kırgızlar bunun yanı sıra yine aynı anlamda *canı kün* sözünü de kullanmaktadırlar.

Nevruz bayramı Kırgızların millî bayramı, manevî dünyası ve bir bakıma ideolojisidir. Nevruz, diğer boylarda olduğu gibi Kırgız kültüründe de yeni yılın başlangıcı olarak kabul edilir. Yüzlerce yıldır var olan bu inanç ve kutlamanın ne zamandan beri var olduğuna dair

elimizde bir belge yoktur. Çin'deki Tan İmparatorluğu zamanında yazılmış bir kitapta yer alan “*Kırgızdardın cıl esebinde cıl başı Nooruz* (Kırgız yıl hesabında yılbaşı Nevruz)” ifadesinden bu geleneğin 581-618 yıllarında var olduğunu ve Kırgızların tarihinin ne kadar eskilere dayandığını söyleyebiliyoruz. Kırgızların tarihte var oluşları yine Çin kaynaklarında geçen bilgilere dayanarak M.Ö. 2. asra kadar götürülebilmektedir ve bu iki binyıldır Kırgızistan’da toplantı ve kutlamalarla yad edilmektedir. Buradan hareketle, Kırgızların Türk milletinin en eski boyu olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Kırgızlarda bir yılda 12 ay vardır ve yıl biraz öncede söylediğimiz gibi mart ayı ile başlatılır. Kırgızlar bu aya “calgan kuran” demektedirler.

<i>Mart</i>	: Calgan kuran
<i>Nisan</i>	: Çın kuran
<i>Mayıs</i>	: Bugu
<i>Haziran</i>	: Kulca
<i>Temmuz</i>	: Teke
<i>Ağustos</i>	: Başoona
<i>Eylül</i>	: Ayak oona
<i>Ekim</i>	: Tokuzdun ayı
<i>Kasım</i>	: Cetinin ayı
<i>Aralık</i>	: Beştin ayı
<i>Ocak</i>	: Üçtün ayı
<i>Şubat</i>	: Birdin ayı

21 martta gün ve gecenin zamanı eşittir. Bu tarih, bütün canlılar için yeniden doğuştur. Bütün canlılar yeni coşku ile yeni bir hayata başlarlar. Kırgızlarda ilkbahar ayının adı “beştogool” dur. Halk beştogoolla ilgili olarak şu kanaatlere sahiptir:

“Beştogool bolboy bel çeçpeyt. (İlkbahar olmadan kuşak çözülmez.” der. Yani (yeni hafif elbise giyilmez.)

“*Beştogool’da beşiktegi bala muzdabayt, murdagıdaki bet çımırıp, kol sızdabayt* (Beş togool’da beşikteki çocuk üşümez, öncekisi gibi yüzler soğuktan üşüyüp el sızlamaz.)”

Biraz önce de belirttiğimiz gibi Kırgızistan’ın % 93’ü dağlıktır. Bundan dolayı Tanrı dağlarında dağınık şekilde yaşayan Kırgız boyları arasında gelenek ve uygulamalar açısından farklılıklar görülür.

Nevruz için de bunu söyleyebiliriz. Ama genel olarak nevruz günü şu şekilde kutlamalar sergilenir:

*Bu gün bütün iş bırakılır.

*Herkes açık renkli elbisesini giyer.

*Yılın yenilenmesi olarak kabul edilen nevruz, haftalar öncesinden ipe çekilir. Herkes tatlı ve gayretli telaş içine girer. Başta *köcö ve sümölök / sümek* olmak üzere, hemen her evde hazırlık yapılır. *Köcö*; darı yarması yahut bulgur konulmak suretiyle yapılan bir nevi tirite verilen addır. *Sümölök*, yapmak için buğday, arpa, darı özel olarak filizlendirilir, kavutu dövülür. Buna altı çeşit madde daha katılarak yedi çeşit karışım elde edilir. Bu karışım bir kazanda saatlerce kaynatılır. Hazırlanan sümölök gelen herkese ikram edilir. Yaş ve cinsiyet farkı olmaksızın herkes bu sümölkten yer

*Kimileri sümölök yerine veya onun yanı sıra yemek olarak *tohum* adını verdikleri yumurtayı yerler.

*Yedi kazanda yedi çeşit yemek yapılır, birlikte yenilir. Yemekten sonra kızlar, gelinler yeşilliğin gelmesi amacıyla öküz arabasının muhtelif yerlerine yeşil otlarla erik ağacının dallarını sararlar. Öküz arabasını süren yiğit: “Çü, hadi hayvanım.! Benim kolum değil Dıykan (Çiftçilerin atası)’ın kolu..!” der. Aksakal (yaşlı) birisi eteğindeki buğdayı tarlaya serper.. Bu tarz uygulama daha ziyade Kırgızların içinden en çok iç kesimlerde yaşayan boylarına aittir.

*Ev sahipleri gelen misafirlere köcö ve sümölök ikram eder. Köcö için halkın şöyle bir inancı vardır. Çok eski zamanlarda halk şiddetli bir kış geçirmiş, dışarı çıkamaz olmuş, evde un kalmamıştır. Çaresiz kalınca ellerindeki hububatı olduğu gibi suda kaynatıp yemişler. O sene bolluk içinde geçmiş. Halk, bunu köcö yaptıklarından dolayı böyle bir sonuçla karşılaştıklarına hükmetmişler ve böylelikle her bahara girişte gelecek olan senenin bolluk ve bereketli geçmesi düşüncesiyle köcö yapmayı gelenek haline getirmişlerdir. Nitekim Kırgızlar “*Caz carış, küz köröş* (Yaz yarış, güz güreş.)” sözüyle bunu veciz şekilde özetlemiştir.

*Genci, ihtiyarı, kadını, kızını herkes oyunlar oynar.

*Nevruz günü Alasto yapılır. Alasto, ardıç ağacının tütsüleme işlemidir. Bu tütsü ile insanların belâ ve kötülüklerden kurtulduklarına

inanılır. Gerek bu gün gerekse 22 mart günü ev sahibi, yine ardıç tütüleyip dirlik düzenlik için, cin ve şeytanlardan korunmak için başının üzerinde üç kere döndürür avlu etrafında da üç kere dolaşır. Tütüsü dolaştırılırken şu söz söylenir.

<i>Alas alas</i>	Alas alas
<i>Ar baleeden kalas</i>	Her beladan halas
<i>Eski cıl ketti</i>	Eski yıl gitti
<i>Cannı cıl keldi</i>	Yeni yıl geldi
<i>Alas, alas</i>	Alas, alas
<i>Aydan aman</i>	Aydan sağlıklı
<i>Çıldan esen</i>	Yıldan esenlikli
<i>Çakşılıktı Tenir berer</i>	İyiliği Tanrı verir
<i>Çarık kündü kenen berer</i>	Aydınlığı, bol verir
<i>Alas alas</i>	Alas, alas

Kırgızlar, bazı ağaçların koruyucu ve arındırıcı özelliği olduğuna inanırlar. Yukarıda işaret ettiğimiz alazlamada **ağaç kültü** ile **ateş**

5)-17/F1 1 Tf.5136 09076 Kültürün Tarihine Elginoma.0038 Tar.2123r4 63.91.3329.ü) Tır.)-143(d)-17.4(-17.4(ru0 T T (1)17(n)18.9(1)174 Tf.0 37-.8(d)-17.c)ill Tf2.549d d aSö36 T(zg)-neytan T /F43228 7.4(r4,-)18. arko.4(r4 hk

“*Senin kızıl nurun bana gelsin
Benim sarı hastalığım sana geçsin*”

derler. Ateşin üzerinden yaşlı-genç herkes atlar. Ateşin alevi azaldıkça tekrar güçlendirilir. Ateş, bir bakıma karanlığın aydınlığa galip gelmesi anlamına da gelmektedir.

*Nevruzda yahut onu takip eden günlerde *dambır taş* töreni yapılır. İlkbaharda ilk defa gök gürlerken bir kovaya veya tenekeye taş konulup sallanır, bu arada dambırdaş tekerlemesi söylenir. Bunu daha ziyade otun ve sütün bol olması için kadınlar yapar. Bir yandan evin etrafında dolaşır bir yandan da şu tekerlemeyi söylerler: “*Cer ayrılıp kök çık, celin ayrılıp, süt çık.* (Yer ayrılısın / çatlasın ot çıksın, meme çatlasın süt çıksın.)”

*İnsanlar birbirlerine sağlıklı, huzurlu ve mutlu ömürler dilerler. Hanelerin ve ülkenin esenliği için dualar ederler. Dargınlar barışır.

*Su doldurulan tencereler kapıdan, pencereden dışarıya atılır. Su dolu kaplar insanların başında döndürüldükten sonra dışarıya dökülür.

*Çeşitli oyunlar oynanır yarışmalar yapılır. *Ak çölmök, coluk tatlamay* ve at üstünde oynanan *kız kuumay, ulak tartış, tıyn enmey, eniş* bunlardan bazılarıdır.

* İnsanlar birbirlerine yeşil yaprak, ot ve çiçek hediye ederler.

*Irmaklara, derelere çoğalması için ekin ve ot bırakırlar.

Kırgızların bu günü bayram olarak kutlayışının bir de *efsanesi* vardır:

İshak’ın oğlu Türk büyüyüp delikanlı olunca Calalayın adındaki bir adamın kızı olan Nevruz’la evlenmiş. Bu ikisinin düğünü nevrüza denk gelen bir tarihte yapılmıştır. Nevruz ananın bu mutlu gününe izafeten her yıl bayram olarak kutlanması gelenek haline gelmiştir.

Nevruzdan itibaren tabiatta ve insanlarda şu değişikliği gayretleri görürüz:

*Göçmen kuşlar geri döner.

*Kışın bitmesine işaret olarak halkın “sarı kar” olarak nitelendirdiği kar yağar.

*Tarlalar sürülür, tohumlar atılır.

Nevruz sözü çeşitli vesilelerle Kırgızlarda ebedi kılınmıştır. Sözcüğü;

* Noruzbay, Noruzbek, Noruz adına veya soy adına sahip pek çok insan vardır.

*Nooruz, Çü ilinin Kant bölgesi'nde bir mahallenin adıdır.

*Çü ilinde Nooruz adında bir ırmak vardır.

*Ülkenin bazı köy ve şehirlerinde Nevruz adında sanatçılar grubu yahut park ve sokak adı bulunmaktadır.

21 Mart, Kırgızlar için çok önemli bir gündür. Bununla ilgili Kırgız halk edebiyatında düşünce, kanaat, birikim ve umutların yansıtıldığı şu tarz ifadelerle sıkça rastlarız.

<i>Beştogool Nooruzdun</i>	Beştogool Nevruz'un
<i>Bakıloo baştalıştı</i>	Nezareti başlangıcı
<i>Eski cıl menen canıcıldın</i>	Eski yıl ile yeni yılın
<i>Carkırap atalışı</i>	Parlak bir adı
<i>Ay aalamdı canılap</i>	Bütün beşeri-alemi yeniler
<i>Allanın Nooruz canırat</i>	Allah'tan Nevruz yenilenir
<i>Nooruzdamada bayçeçeke</i>	Nevruzlama kar çiçeği
<i>Kar türtüp çıgat</i>	Karı delerek çıkagelir
<i>Bayçeçekey mayram eken</i>	Karçiçeği bayramıymış
<i>Kazanı tolo ayran eken</i>	Kazanı dolu yoğurtmuş
<i>Kaynatıp baarı sümölök</i>	Kaynatırmış hepsi sümölök
<i>Karı, çašta sayran eken</i>	Koca-yaşlı herkesin bayramıymış
<i>Beştogool'do caz keldi</i>	Beştogool'do bahar geldi"

Sonuç:

Çağlar boyu nesiller arasında iletişim sağlayan nevruz; yemekleri, oyunları, pratikleri, ezgileri hülasa her çeşit özelliğiyle eminiz ki, tüm toplumlarda insanlara hayatı sevdirecek, yaşama sevinci ve birbirlerini sevme bilinci aşılayacaktır.

Ne diyeyim kelâm size
 Gelmesin hiç elem size
 Kardeş ülke Türkiye'den
 Kucak kucak selâm size

Sofranız hep tatlı olsun
 Hayatınız mutlu olsun
 Şükür geldik bu günlere

Nevruzunuz kutlu olsun
Nevruz, Bişkek, 2003

Kaynakça:

Cumakunova, Gülzura, (2000), “Kırgızların Nooruz Kutlamalarında Eski Türk İnançlarının İzleri”, *Türk Dünyasında Nevruz, Üçüncü Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri* (18-20 mart 1999), Ankara.

Çay, Abdulhaluk, (1995), *Ergenekon Destanı ve Nevruz Bayramı*, Ankara.

Çobanoğlu, Özkul, (2000), “Türk Dünyası Sosyo-Kültürel Bağlamında Nevruz Bayramının Yapısal ve İşlevsel Bakımlardan Halk Bilimsel Çözümlemesi” *Uluslar Arası Nevruz Sempozyumu Bildirileri*, HAGEM Yayınları, Ankara.

Demir, Necatî, (2003), “Türk Kültüründe Yeni Gür ve Alt Yapısı”, *Bilge*, Ankara.

Genç, Reşat, (1995), “Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz” *Türk Kültüründe Nevruz Sempozyumu Bildirileri*, Ankara.

İnan, Abdulkadir, (1954), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara.

İvgin, Hayrettin (2000), “Erbain’den Nevruz’a Nevruz’dan Hıdırellez’e”, *Uluslar arası Nevruz Sempozyumu Bildirileri*, Ankara.

Karatayev, Olcabay, (1995), “Kırgız Tarihi ve Nevruz” *Nevruz*, Ankara.

Kutlu, M. Muhtar, (2000): “Anadolu’da Nevruz Kutlamalarının Ritüel Niteliği” *Uluslar Arası Nevruz Sempozyumu Bildirileri*, Hagem Yayınları, Ankara.

Kutlu, Mustafa, (1990), “Nevruz” *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. VII, Dergah Yayınları, İstanbul.

Makas, Zeynelabidin, (1987), *Türk Millî Kültüründe Nevruz*, İstanbul.

Oğuz, M. Öcal, (1995), “Türk Dünyasında Nevruz Kitapları” *Milli Folklor*, 4, S. 25.

Oğuz, M. Öcal, (1996), “Kırgızların Kutladığı Bayramlar ve Nevruz Pratikleri”, *Nevruz ve Renkler*, Ankara.

Temren, Belkıs, (1995), “Bektaşı Geleneğinde Nevruz Kutlamaları: Kırklar Bayramı”, *Folklor / Edebiyat*, S. 3.

gelenež

yetişme hali, *ergen-en-kün (ergenengün)* : diriliş, çoğalış günü anlamlarına gelir.

İslâmiyet sonrası dönmede eskiye ait inanç ve pratiklerin bir kısmı bu döneme taşınmış ve yeni kültürle farklı anlamlar kazanmıştır. Anadolu ve diğer coğrafyalarda önceki pratik ve inançlar, çeşitli dini inanışlar ve menkabelerle, İslâmî kimliğe büründürülmüştür. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

*Kainat ve insan, güneşin koç burcuna girdiği nevruz gününde yaratılmıştır. Bu gün güneş her iki yarım küreye de eşit ışık ve ısı verir.

*Hz. Adem'in bu gün çamurdan yoğrulmuştur.

*Cennetten kovulan Adem ve Havva Arafat Dağında bu gün buluşmuşlardır.

*Nuh'un gemisi, nevruz günü toprakla buluşmuştur.

*Hz. Yunus bağığın karnından nevruzda çıkmıştır.

*Hz. Yusuf, bugün kuyuya atılmıştır.

*Hz. Musa, bugün Mısır'dan ayrılmış ve asasıyla Kızıldeniz'i bugün yarmıştır.

* Hz. Muhammed'in nevruz günü peygamber olduğu söylenir.

*Hz. Ali'nin doğum günüdür.

*Hz. Ali, bu gün Hz. Fatma ile evlenmiştir.

.....

Bu temel bilgilerden sonra Kırgızistan'da nevruz konusunu ele alabiliriz. Önce ana hatlarıyla Kırgızistan hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Kırgızistan, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş bir devlettir. Ülkede Anayasa uyarınca Başkanlık sistemi uygulanmaktadır. Ekim 1990'da parlamento tarafından Cumhurbaşkanı seçilen Askar Akaev, sonraki seneler (1991, 1994, 2000 ve 2003) tekrar başkan seçilmiştir. 2005'te de devletin başına Kurmanbek Bakıyev geçmiştir.

Kırgızistan, Orta Asya 'da yüzölçümü 198.500 km² olup İpek Yolu üzerinde yer alan bir ülkedir. Kırgızistan'ın kuzeyde Kazakistan , güneydoğu ve doğusunda Çin Halk Cumhuriyeti, batısında

Özbekistan ve güneybatısında Tacikistan ile komşudur. Ülkenin % 93'ünü Tanrı ve Altay sıradağları kaplamaktadır. Ülkede 1582 nehir vardır. Bunlardan bir kısmından (Narın, Tar, Kurşab, Talas, Alay, Çuy ve Kızılsu) elektrik enerjisi elde edilmektedir. Bunun yanında yüzlerce ırmağın oluşturduğu 3000'e yakın da göl vardır. Bunlardan en meşhuru dünyaca meşhur Issık Göl'dür. Nüfusu 2002'deki sayıma göre 5.000000'dur. Ülkede 80'den fazla etnik grup yaşamaktadır. Bunlardan % 66'sı Kırgız, % 11'i Rus, % 14'ü Özbek olup diğerleri de Tatar, Kazak, Ahıskalı Türkler, Ukraynalı, Müslüman Çinli olan Dunganlar, Uygur, Türk, Koreli, Alman gibi etnik gruplar oluşturmaktadır.

Ülkenin başkenti Bişkek'tir. Ekonomisi Tacikistan'dan sonra en kötü durumda ikinci devlet olan Kırgızistan'ın halkının % 74'ü yoksulluk sınırları altında yaşamaktadır. Ülkede geçim genellikle tarım ve hayvancılıktan sağlanır. Devletin resmi dili Kırgızca ve Rusça'dır. Ülkede 1940 yılından beri Kiril alfabesi kullanılmaktadır. Nüfusun % 75'i Müslüman'dır. % 20 Ortodoks'dur. Ülkede biri devlet, dördü özel olmak üzere toplam 5 TV kanalı yayın yapmaktadır. Devlet radyosunun yanında çok sayıda özel radyo istasyonları da vardır. Yayınlar genellikle Kırgızca ve Rusça'dır. Bunun yanında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinin "Manas Radyosu" ile Radyo Almas Türkçe ve Kırgızca Yayın yapmaktadır. Türkiye'den "Süper FM" yayınlarını Kırgızistan'a ulaştırmaktadır. Günlük yayınlanan 3 gazete vardır. Ülkede 2tep.3(n)-17.7(a)-19.6(r)1t.7(ı)-16(p.3

Nevruz Günü, 5 Mayıs Anayasa Bayramı, 31 Ağustos Bağımsızlık Günü top yekun kutlanan günlerin başında gelir.

Şunu açıklıkla söyleyebilirim ki, bunların içinde en coşkulu kutlanan bayram Nevruz'dur. Halk bunu “*nooruz*” olarak telaffuz eder. *Nooruz* “yeni gün” demektir. Kırgızlar bunun yanı sıra yine aynı anlamda *canı kün*” sözünü de kullanmaktadırlar.

Nevruz bayramı Kırgızların millî bayramı, manevî dünyası ve bir bakıma ideolojisidir. Nevruz, diğer boylarda olduğu gibi Kırgız kültüründe de yeni yılın başlangıcı olarak kabul edilir. Yüzlerce yıldır var olan bu inanç ve kutlamanın ne zamandan beri var olduğuna dair elimizde bir belge yoktur. Çin'deki Tan İmparatorluğu zamanında yazılmış bir kitapta yer alan “*Kırgızdardın cıl esebinde cıl başı Nooruz* (Kırgız yıl hesabında yılbaşı Nevruz)” ifadesinden bu geleneğin 581-618 yıllarında var olduğunu ve Kırgızların tarihinin ne kadar eskilere dayandığını söyleyebiliyoruz. Kırgızların tarihte var oluşları yine Çin kaynaklarında geçen bilgilere dayanarak M.Ö. 2. asra kadar götürülebilmektedir ve bu iki binyıldır Kırgızistan'da toplantı ve kutlamalarla yad edilmektedir. Buradan hareketle, Kırgızların Türk milletinin en eski boyu olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Kırgızlarda bir yılda 12 ay vardır ve yıl biraz öncede söylediğimiz gibi mart ayı ile başlatılır. Kırgızlar bu aya “calgan kuran” demektedirler.

<i>Mart</i>	: Calgan kuran
<i>Nisan</i>	: Çın kuran
<i>Mayıs</i>	: Bugu
<i>Haziran</i>	: Kulca
<i>Temmuz</i>	: Teke
<i>Ağustos</i>	: Başoona
<i>Eylül</i>	: Ayak oona
<i>Ekim</i>	: Tokuzdun ayı
<i>Kasım</i>	: Cetinin ayı
<i>Aralık</i>	: Beştin ayı
<i>Ocak</i>	: Üçtün ayı
<i>Şubat</i>	: Birdin ayı

21 martta gün ve gecenin zamanı eşittir. Bu tarih, bütün canlılar için yeniden doğuştur. Bütün canlılar yeni coşku ile yeni bir hayata

başlarlar. Kırgızlarda ilkbahar ayının adı “beştogool” dur. Halk beştogoolla ilgili olarak şu kanaatlere sahiptir:

“Beştogool bolboy bel çeçpeyt. (İlkbahar olmadan kuşak çözülmez.” der. Yani (yeni hafif elbise giyilmez.)

“*Beştogool'da beşiktegi bala muzdabayt, murdagıdaki bet çımırıp, kol sızdabayt* (Beş togool'da beşikteki çocuk üşümez, öncekisi gibi yüzler soğuktan üşüyüp el sızlamaz.)”

Biraz önce de belirttiğimiz gibi Kırgızistan'ın % 93'ü dağlıktır. Bundan dolayı Tanrı dağlarında dağınık şekilde yaşayan Kırgız boyları arasında gelenek ve uygulamalar açısından farklılıklar görülür. Nevruz için de bunu söyleyebiliriz. Ama genel olarak nevruz günü şu şekilde kutlamalar sergilenir:

*Bu gün bütün iş bırakılır.

*Herkes açık renkli elbisesini giyer.

*Yılın yenilenmesi olarak kabul edilen nevruz, haftalar öncesinden ipe çekilir. Herkes tatlı ve gayretli telaş içine girer. Başta *köcö ve sümölök / sümek* olmak üzere, hemen her evde hazırlık yapılır. *Köcö*; darı yarması yahut bulgur konulmak suretiyle yapılan bir nevi tirite verilen addır. *Sümölök*, yapmak için buğday, arpa, darı özel olarak filizlendirilir, kavutu dövülür. Buna altı çeşit madde daha katılarak yedi çeşit karışım elde edilir. Bu karışım bir kazanda saatlerce kaynatılır. Hazırlanan sümölök gelen herkese ikram edilir. Yaş ve cinsiyet farkı olmaksızın herkes bu sümölökten yer

*Kimileri sümölök yerine veya onun yanı sıra yemek olarak *tohum* adını verdikleri yumurtayı yerler.

*Yedi kazanda yedi çeşit yemek yapılır, birlikte yenilir. Yemekten sonra kızlar, gelinler yeşilliğin gelmesi amacıyla öküz arabasının muhtelif yerlerine yeşil otlarla erik ağacının dallarını sararlar. Öküz arabasını süren yiğit: “Çü, hadi hayvanım.! Benim kolum değil Dıykan (Çiftçilerin atası)'ın kolu..!” der. Aksakal (yaşlı) birisi eteğindeki buğdayı tarlaya serper.. Bu tarz uygulama daha ziyade Kırgızların içinden en çok iç kesimlerde yaşayan boylarına aittir.

*Ev sahipleri gelen misafirlere köcö ve sümölök ikram eder. Köcö için halkın şöyle bir inancı vardır. Çok eski zamanlarda halk şiddetli bir kış geçirmiş, dışarı çıkamaz olmuş, evde un kalmamıştır.

Çaresiz kalınca ellerindeki hububatı olduğu gibi suda kaynatıp yemişler. O sene bolluk içinde geçmiş. Halk, bunu köcö yaptıklarından dolayı böyle bir sonuçla karşılaştıklarına hükmetmişler ve böylelikle her bahara girişte gelecek olan senenin bolluk ve bereketli geçmesi düşüncesiyle köcö yapmayı gelenek haline getirmişlerdir. Nitekim Kırgızlar “*Caz carış, küz köröş* (Yaz yarış, güz güreş.)” sözüyle bunu veciz şekilde özetlemiştir.

*Genci, ihtiyarı, kadını, kızı herkes oyunlar oynar.

*Nevruz günü Alasto yapılır. Alasto, ardıç ağacının tütsüleme işlemidir. Bu tütsü ile insanların belâ ve kötülüklerden kurtulduklarına inanılır. Gerek bu gün gerekse 22 mart günü ev sahibi, yine ardıç tütsüleyip dirlik düzenlik için, cin ve şeytanlardan korunmak için başının üzerinde üç kere döndürür avlu etrafında da üç kere dolaşır. Tütsü dolaştırılırken şu söz söylenir.

<i>Alas alas</i>	Alas alas
<i>Ar baleeden kalas</i>	Her beladan halas
<i>Eski cıl ketti</i>	Eski yıl gitti
<i>Cannı cıl keldi</i>	Yeni yıl geldi
<i>Alas, alas</i>	Alas, alas
<i>Aydan aman</i>	Aydan sağlıklı
<i>Çıldan esen</i>	Yıldan esenlikli
<i>Çakşılıktı Tenir berer</i>	İyiliği Tanrı verir
<i>Carık kündü kenen berer</i>	Aydınlığı, bol verir
<i>Alas alas</i>	Alas, alas

Kırgızlar, bazı ağaçların koruyucu ve arındırıcı özelliği olduğuna inanırlar. Yukarıda işaret ettiğimiz alazlamada **ağaç kültü** ile **ateş kültü**nün müşterekliği görülür. Ardıç ağacı kutsal sayılan ağaçların başında gelir. Kırgızlar bugün yeni bir eve taşınmadan önce sıkıntı ve belâlardan emin olmak için ardıç tütsülerler. Ardıç ağacından yeni doğmuş bebeğe beşik yaparlar, arazide tek başına olan ardıç ağacı kutsal sayılır ve özel amaçlı olarak ziyaret edilir; ağaca bez bağlanır, çocuğu olmayan kadın altından geçer.

Hastalıkları, sıkıntıları veya kötülükleri bünyelerinden atmak için de birtakım usullere başvurur. Bu ateşten atlama şeklinde olabileceği gibi başka şekillerde de olabilir. Sözgeşi, sara hastalığı dualarla koyun, keçi, horoz gibi hayvanlara aktarılır. Çanak- çömlek kırıldığında parçalar, çocukların başında döndürülüp ve üzerine

tükürölüp atılır. Çok eskiden hastalıklı bir kişiyi hastalığından kurtarmak için yakınları etrafında dönerek hastalığı kendisine geçirir, bir bakıma canını feda eder. Bundan dolayıdır ki, çocuklar sevilirken “*senin etrafında döneyim*” anlamında “*aynalayın*” veya “*tegereneyin*” derler. Bunun derin anlamı ise; “*Bedenindeki ve ruhundaki hastalıkları alayım*” dan başka bir şey değildir.

*Yine belâ ve kötülüklerden kurtulmak için çok sayıda odun ortaya yığılıp yakılır. İnsanlar bu ateşin üzerinde atlayarak kötülükleri üzerinden atar, iyiliklerin gelmesini arzular. Bazı bölgelerde ateşin üzerinden atlarken;

“*Senin kızıl nurun bana gelsin
Benim sarı hastalığım sana geçsin*”

derler. Ateşin üzerinden yaşlı-genç herkes atlar. Ateşin alevi azaldıkça tekrar güçlendirilir. Ateş, bir bakıma karanlığın aydınlığa galip gelmesi anlamına da gelmektedir.

*Nevruzda yahut onu takip eden günlerde *dambır taş* töreni yapılır. İlbaharda ilk defa gök gürlerken bir kovaya veya tenekeye taş konulup sallanır, bu arada dambırdaş tekerlemesi söylenir. Bunu daha ziyade otun ve sütün bol olması için kadınlar yapar. Bir yandan evin etrafında dolaşıp bir yandan da şu tekerlemeyi söylerler: “*Cer ayrılıp kök çık, celin ayrılıp, süt çık.* (Yer ayrılısın / çatlasın ot çıksın, meme çatlasın süt çıksın.)”

*İnsanlar birbirlerine sağlıklı, huzurlu ve mutlu ömürler dilerler. Hanelerin ve ülkenin esenliği için dualar ederler. Dargınlar barışı.

*Su doldurulan tencereler kapıdan, pencereden dışarıya atılır. Su dolu kaplar insanların başında döndürüldükten sonra dışarıya dökülür.

*Çeşitli oyunlar oynanır yarışmalar yapılır. *Ak çölmök, coluk tatlamay* ve at üstünde oynanan *kız kuumay, ulak tartış, tıyın enmey, eniş* bunlardan bazılarıdır.

* İnsanlar birbirlerine yeşil yaprak, ot ve çiçek hediye ederler.

*Irmaklara, derelere çoğalmasa için ekin ve ot bırakırlar.

Kırgızların bu günü bayram olarak kutlayışının bir de *efsanesi* vardır:

İshak’ın oğlu Türk büyüyüp delikanlı olunca Calalayın adındaki bir adamın kızı olan Nevruz’la evlenmiş. Bu ikisinin düğünü nevrufa

denk gelen bir tarihte yapılmıştır. Nevruz ananın bu mutlu gününe izafeten her yıl bayram olarak kutlanması gelenek haline gelmiştir.

Nevruzdaki tabiat ve insanlarda şu değişikliği gayretleri görürüz:

*Göçmen kuşlar geri döner.

*Kışın bitmesine işaret olarak halkın “sarı kar” olarak nitelendirdiği kar yağar.

*Tarlalar sürülür, tohumlar atılır.

Nevruz sözü çeşitli vesilelerle Kırgızlarda ebedi kılınmıştır. Sözel gelişti;

* Noruzbay, Noruzbek, Noruz adına veya soy adına sahip pek çok insan vardır.

*Nooruz, Çü ilinin Kant bölgesi’nde bir mahallenin adıdır.

*Çü ilinde Nooruz adında bir ırmak vardır.

*Ülkenin bazı köy ve şehirlerinde Nevruz adında sanatçılar grubu yahut park ve sokak adı bulunmaktadır.

21 Mart, Kırgızlar için çok önemli bir gündür. Bununla ilgili Kırgız halk edebiyatında düşünce, kanaat, birikim ve umutların yansıtıldığı şu tarz ifadelerle sıkça rastlarız.

Beştogool Nooruzdun

Bakıloo baştaşı

Eski cil menen canıcıldın

Carkırap atalışı

Ay aalamdı canılap

Allanın Nooruz canırat

Nooruzdamada bayçeçeke

Kar türtüüp çıgat

Bayçeçekey mayram eken

Kazanı tolo ayran eken

Kaynatıp baarı sümölök

Karı, caşta sayran eken

Beştogool’do caz keldi

Beştogool Nevruz’un

Nezaretini başlangıcı

Eski yıl ile yeni yılın

Parlak bir adı

Bütün beşeri-alemi yeniler

Allah’tan Nevruz yenilenir

Nevruzlama kar çiçeği

Karı delerek çıkagelir

Karçiçeği bayramıymış

Kazanı dolu yoğurtmuş

Kaynatmış hepsi sümölök

Koca-yaşlı herkesin bayramıymış

Beştogool’do bahar geldi”

Sonuç:

Çağlar boyu nesiller arasında iletişim sağlayan nevrüz; yemekleri, oyunları, pratikleri, ezgileri hülâsa her çeşit özelliğiyle eminiz ki, tüm toplumlarda insanlara hayatı sevdirecek, yaşama sevinci ve birbirlerini sevme bilinci aşılacaktır.

Ne diyeyim kelâm size
Gelmesin hiç elem size
Kardeş ülke Türkiye'den
Kucak kucak selâm size

Sofranız hep tatlı olsun
Hayatınız mutlu olsun
Şükür geldik bu günlere
Nevruzunuz kutlu olsun

Nevruz, Bişkek, 2003

Kaynakça:

Cumakunova, Gülzura, (2000), “Kırgızların Nooruz Kutlamalarında Eski Türk İnançlarının İzleri”, *Türk Dünyasında Nevruz, Üçüncü Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri* (18-20 mart 1999), Ankara.

Çay, Abdulhaluk, (1995), *Ergenekon Destanı ve Nevruz Bayramı*, Ankara.

Çobanoğlu, Özkul, (2000), “Türk Dünyası Sosyo-Kültürel Bağlamında Nevruz Bayramının Yapısal ve İşlevsel Bakımlardan Halk Bilimsel Çözümlemesi” *Uluslar Arası Nevruz Sempozyumu Bildirileri*, HAGEM Yayınları, Ankara.

Demir, Necatî, (2003), “Türk Kültüründe Yeni Gür ve Alt Yapısı”, *Bilge*, Ankara.

Genç, Reşat, (1995), “Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz” *Türk Kültüründe Nevruz Sempozyumu Bildirileri*, Ankara.

İnan, Abdulkadir, (1954), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara.

İvgin, Hayrettin (2000), “Erbain'den Nevruz'a Nevruz'dan Hıdırellez'e”, *Uluslar arası Nevruz Sempozyumu Bildirileri*, Ankara.

Karatayev, Olcabay, (1995), “Kırgız Tarihi ve Nevruz” *Nevruz*, Ankara.

Kutlu, M. Muhtar, (2000): “Anadolu’da Nevruz Kutlamalarının Ritüel Niteliği” *Uluslar Arası Nevruz Sempozyumu Bildirileri*, Hagem Yayınları, Ankara.

Kutlu, Mustafa, (1990), “Nevruz” *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. VII, Dergah Yayınları, İstanbul.

Makas, Zeynelabidin, (1987), *Türk Millî Kültüründe Nevruz*, İstanbul.

Oğuz, M. Öcal, (1995), “Türk Dünyasında Nevruz Kitapları” *Milli Folklor*, 4, S. 25.

Oğuz, M. Öcal, (1996), “Kırgızların Kutladığı Bayramlar ve Nevruz Pratikleri”, *Nevruz ve Renkler*, Ankara.

Temren, Belkıs, (1995), “Bektaşî Geleneklerinde Nevruz Kutlamaları: Kırklar Bayramı”, *Folklor / Edebiyat*, S. 3.

Tezcan, Mahmut, (1997): “Türk Coşkusunun Simgesi Nevruz” *Türk Dünyası*, Ankara.

Tural, Sadık K., (1996), “Yeniden Nevruz, Nevruz ve Renkler, Türk Dünyasında Nevruz” *İkinci Uluslar Arası Bilgi Şöleni*, Ankara.

Turan, Mustafa, (1998): “Tarihi Kaynaklar Işığında Nevruzun Menşei Meselesi”, *Milli Folklor*, S. 37, Ankara.

Yoloğlu, Güllü, (2000), “Tabiat Kültü Ateş, Nevruz ve Şamanizm”, *Türk Dünyasında Nevruz, Üçüncü Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri* (18-20 mart 1999), Ankara.